

”במקום הרשע שמה המשפט”

מקומו של כרם נבות ומקום העונש של בית אחאב

פרשת כרם נבות משמשת רקע חינוכי-מוסרי לסופו של בית עמרי - שהיה בית המלוכה המפואר והחזק ביותר בממלכת ישראל. תחילת הפרשה בסיפור גזלת כרם נבות (מלכ"א, כ"א), וסופה בהשמדת שושלת בית עמרי (מלכ"א, כ"ב; מלכ"ב, א'; ט'; י'). בהוצאת דברים זו ננסה להבהיר את הקשר בין מקום ביצוע החטא, דברי הנבואה על מקום ביצוע העונש והמקום שבו בוצעו העונשים¹.

לפרשת כרם נבות אנו מוצאים התייחסויות רבות בדברי חז"ל², וכן בדברי פרשנות וניתוח חדשים של הפרשה מן הבחינה המוסרית-חינוכית³ או מן הבחינה ההיסטורית ספרותית⁴.

סתירות לכאורה שנמצאו בפרשיות המקראיות הקשורות לנושא זה - שימשו בסיס לתאוריות שונות של 'ביקורת המקרא' לגבי אחידות המקורות, והביאו חוקרים מאסכולה זו לטעון שפרשיות שונות באו ממקורות שונים ותיקונים מאוחרים נעשו בכתובים על מנת ליישבם עם מגמות פוליטיות שהתגבשו בממלכת ישראל, ואף במסגרות היסטוריות של ימי בית שני⁵. בדברים שיובאו להלן אנו מיישבים כמה מן הקושיות ששימשו בסיס לטענותיהם של בעלי אסכולה זו.

¹ מוקד הדברים במאמר זה הוא זיהויו של כרם נבות בשומרון ולא ביזרעאל. את הרעיון לנסות ולזהות את מקום הכרם בשומרון העלה לראשונה הרב שמעון פרויליך, מנהל מדרשת שומרון. תודתי הכנה מסורה לפרופ' משה גרסיאל, ראש המחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן, שעבר על כתב-היד בשלבי גיבושו הראשוני והאיר עיניי בפרטים חשובים, הגם שלא הייתה תמימות דעים בינינו לגבי כל הרעיונות שהועלו במאמר.

² ראה: בבלי סנהדרין, לט, ע"ב; מו, ע"ח כט, ע"א; קב, ע"ב בבלי זבחים לא, ע"א. ירושלמי סנהדרין, פ"י, ה"ב, לו, ע"ב. תוספתא סנהדרין, פ"ד, ה"ג. בבראשית רבה פ"ג, יא. קוהלת רבה, פ"ה, יב.

³ וראה: ר' יעקובי, 'אחאב ויאשיהו - החומר והרוח', מגדים ה (תשמ"ח) עמ' 76-72; א' סמט, 'עיונים בפרשת נבות - מלכ"א כ"א', מגדים י (תש"ן) עמ' 92455.

⁴ וראה: J. Gray, 1&2 Kings - a Commentary, Old Testament Library, London, 1984, pp. 388-394, 483-495; בי אופנהיימר, הנבואה הקדומה בישראל, ירושלים, תשמ"ד, עמ' 228-206, 277-248; מי וויס, המקרא כדמותו, ירושלים, תשמ"ז, עמ' 377-354; א' רופא, 'כרם נבות - מקור הסיפור ומגמתו', בית מקרא לג (תשמ"ח), עמ' 446-432 - ושם ביבליוגרפיה נרחבת.

⁵ הדעה המקובלת של ביקורת המקרא היא שהמסגרת הבסיסית של פרשה זו היא זו המופיעה במלכ"ב, ט' (מות יהורם בן אחאב והכחדת בני אחאב הנותרים בידי יהוא ואנשיו). לדעתם, פרשת כרם נבות היא תוספת מאוחרת. ראה: רופא (לעיל, הערה 4), עמ' 439-438; מ"צ סגל, מבוא המקרא, ירושלים, 1967, עמ' 213-212; גריי (לעיל, הערה 4), עמ' 387. סיכום אחרון מופיע אצל ויליאמסון, להלן, הערה 19.

בראשית הדברים יובא תקציר המאורעות - לפי ניתוח דומה שנעשה מעל במה זו בעבר⁶. בהמשך, ננסה לבנות תמונה של המאורעות - תוך שימת דגש על המקומות שבהם אירעו המאורעות.

א

פרשת כרם נבות פותחת בבקשתו של אחאב לקבל מנבות את כרמו כדי שיהפוך את הכרם לגן ירק.

נבות מסרב לתת את הכרם לאחאב בטענה: "...חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבתי לך..." (מלכ"א, כ"א, ג). ברקע הסיורב עומדת ההלכה שאין מוכרים או נותנים נחלת אבות, אלא אם כן האדם יורד מנכסיו⁷.

בהמשכה של הפרשה שולחת איזבל איגרת ליזרעאל ובה מזימה שתכליתה להביא לעדות, שנבות 'בירד' אלוהים ומלך. בעקבות זאת נסקל נבות. איזבל מודיעה לאחאב על סקילתו של נבות, ואז יורד אחאב מהיכלו כדי לרשת את חלקו של נבות - מתוקף היותו היורש בדין (כבן משפחה) או בהתאם להלכה הקובעת שרכושם של האשמים בדין מרידה במלכות מועבר למלכות⁸. כך מועברת חלקת נבות לרשותו של אחאב. ברדתו אל החלקה פוגש אחאב את אליהו נביא ה', שנשלח לבשר למלך על עונשו. מוקד החטא מובא בפתיחת הדברים של אליהו הטוען לפני אחאב: "הרצחת וגם ירשת" (שם, יט).

על אחאב ובני ביתו מוטלים שלושה עונשים:

א. מוות קשה לאחאב. עונש זה נזכר בפירוש רק בציווי האלוהי לאליהו: "קום רד לקראת אחאב מלך ישראל... ודברת אליו לאמר במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות - ילקו הכלבים את דמך גם אתה" (שם, יח-יט). הכתוב אינו חוזר ומספר שאליהו אכן אמר את הדברים לאחאב, אך כיוון שהרצאת הדברים על המפגש בין השניים פותחת בתגובתו המהירה של אחאב: "המצאתני איבי" (שם, כ) - אנו מבינים שאכן אלו היו דברי הנביא⁹.

⁶ ראה: סמט (לעיל, הערה 3) ויעקובי (לעיל, הערה 3).

⁷ ההנחה המקובלת לעניין זה היא שההלכה שעל פיה נמנע נבות מלתת את כרמו הייתה: "ולא תסב נחלה לבני ישראל ממוטה אל מטה, כי איש שנחלת מטה אבתי ידבקו בני ישראל" (במדבר, ל"ו, ז) - וראה סיכום הנושא המשפטי בדרך זו: אופנהיימר (לעיל, הערה 4), עמ' 219-220.

⁸ וראה: תוספתא סנהדרין פ"ד (מהדורת צוקר מנדל, עמ' 421). מובא שם דיון בין ר' יהודה לחכמים אם הירושה הייתה מחמת קרבה משפחתית או מכוח הדין "הרוגי מלכות נכסיהם לירשמים". על סירוב למכור כרם שהפך לקללת מלה ראה: F. I. Anderson, 'The Socio-Juridica of the Nabet Incident', JBL 85 (1966) pp. 46-57; צ' בן ברק, החרמת קרקעות בישראל ובמזרח הקדום, שנתון למקרא ה-ו (תשמ"א-תשמ"ב), עמ' 101-117; שי בנדור, בית האב בישראל למן ההתנחלות ועד סוף ימי המלוכה, חיפה, תשמ"ז, עמ' 146139-.

⁹ תרגום השבעים עורך סינתזה נבואת אליהו ומתרגם: "בכל מקום אשר לקקו החזירים והכלבים את דם נבות שם ילקו הכלבים את דמך אתה..." (ההדגשות מציינות תוספות של השבעים על המקור המקראי). וראה בנושא זה: אופנהיימר (לעיל, הערה 4), עמ' 227-228; סמט (לעיל, הערה 3), עמ' 75-78.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

העונש הזה, מותו של אחאב, מתואר בפירוט בפרק כ"ב, העוסק בקרב רמות גלעד. לגבי מקום ביצוע העונש נזכר: "וימת המלך ויבוא שִׁמְרוֹן ויקברו את המלך בשמרון. וישטף את הרכב על ברכת שִׁמְרוֹן וילקו הכלבים את דמו והזנות רחצו כדבר ה' אשר דבר" (כ"ב, לו-לח). מותו של אחאב מתרחש במערכה ברמות גלעד, אך דמו נשטף מן המרכבה - בברכת **שומרון**, וגופתו נקברת בעיר זו.

ב. עונש לאיזבל: "הכלבים יאכלו את איזבל בחל זרעאלי" (כ"א, כג; חל=חלק', לפי מלכ"ב, ט', ט). גם כאן נזכר העונש בשנית על-ידי שליחו של אלישע בדבריו ליהוא: "ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק זרעאל ואין קבר" (מלכ"ב, ט', ט-י). יהוא מזכיר את העונש בשלישית לאחר הריגתה של איזבל, מיד אחרי הריגת יהורם בנה: "דבר ה' הוא... בחלק זרעאל יאכלו הכלבים את בשר איזבל. והית נבלת איזבל כדָּמֶן על פני השדה בחלק זרעאלי" (מלכ"ב, ט', לו-לז), דהיינו סופה של איזבל מתואר בשדות העיר **זרעאל** כדברי הנביא.

ג. העונש השלישי הוא **עונש משפחתי** של הכחדה להמשך שושלתו של אחאב: "...הנני מְבִי אליך רעה ובערתי אחרֶיךָ, והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל, ונתתי את ביתך כבית ירבעם בן נבט..." (מלכ"א, כ"א, כא-כב). את העונש הזה מזכיר שליחו של אלישע בהקשר להמלכת יהוא, וגם יהוא וּבְדַקֶר שלישו שמעו על עונש זה בעבר (מלכ"ב, ט', ט-י; כה-כו; י', י-יא).

בעקבות חזרתו של אחאב בתשובה (מלכ"א, כ"א, כז) - נדחה עונש זה לימי בניו.

עונשו המשפחתי של אחאב (הכחדת זרעו) מופיע באריכות בתחילת מלכים ב: ראשית מסופר על מותו של אחזיה בן אחאב, ואין ספק שמקום ביצוע העונש היה ב**שומרון**. לאחר מכן (במלכ"ב, ט', טו-כז) מסופר באריכות על מות יהורם ביזרעאל, וכאן אנו שומעים שיהוא מקפיד להשליך את גופתו ב"**חלקת שדה נבות היזרעאלי**" (שם, כה). על המשך השמדת זרעו של אחאב מסופר במלכ"ב, י', א-יב - וכאן מוזכר בפירוט שכל המעשה היה ב**שומרון**.

סופו של בית אחאב הוא במותה של עתליה (מלכ"ב י"א, יג-כ; דבה"ב, כ"ד, יא-טו). עתליה מצאה מותה בירושלים, אך בניגוד לפרשיות של מות מלכים, לא נזכר מקום קבורתה ונראה שהובאה לקבורה "עם אבותיה" ב**שומרון**¹⁰.

ב

בנייתח המאורעות נוצר קושי לגבי **מקום** ביצוע העונשים. בכתובים מופיעה הנבואה של אליהו (כ"א, יט-כה) - המקבלת חיזוק בדברי יהוא (מלכ"ב, ט', כו), שלפיה מובן שעונשו של אחאב ובניו יבוצע ב"כרם נבות". עד כה נתפרש כי מקומו של כרם נבות הוא ב**זרעאל** - תוך התלבטויות שונות¹¹.

¹⁰ ועיין: י"ש ליכט, ערך 'קבר, קבורה', אנצ' מקראית, ז, תשל"ו. עמ' 3-5.

¹¹ ראה לדוגמה את הפירושים למלכ"א, כ"א, יח, על הכתוב: "קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר בשומרון. ועל כך אומר הרד"ק: "לא אמר שימצא אחאב בשומרון, שהרי ירד לכרם נבות שהיה

ביצוע העונש לאחאב ובניו בשומרון מעורר תמיהה, שהרי לפי דברי אליהו היה המקום צריך להיות כרם נבות - שזוהה לכאורה ביזרעאל. וכבר העלה הרד"ק את השאלה (בפירושו למלכ"א, כ"ב, לח) :

"היאך אמר בדברי ה' - הנה נבות נסקל ביזרעאל, ודם אחאב בשומרון לקקו הכלבים"

התשובה שמציע הרד"ק תמוהה ביותר :

"יזרעאל קרוב לשומרון ומי בריכת שומרון הולכים עד יזרעאל".

מבחינה גאוגרפית וטופוגרפית הסבר זה קשה ביותר. יש להוסיף שרד"ק הציע את פירושו מתוך הקושי הפרשני בכתובים, ולא מצאנו התייחסות של חכמי התלמוד לבעיה. הארכאולוג י' ידן מנסה להסביר את התמיהה, ומציע שמקומה של יזרעאל באזור **השומרון**, והיא חלק מערי שומרון (מלכ"ב, כ"ג, יט). ידן מסתמך בדבריו על השוואת שני כתובים אחרים, שעולה מהם מסקנה דומה: תפיסתו של אחזיה מלך יהודה אירעה לפי דבה"ב, כ"ג, ט, בשומרון, ואילו במלכ"ב, ט', כז נאמר שאירעה ב"מעלה גור אשר את יבלעם"¹². מכאן מסיק ידן כי רחיצת הרכב של אחאב הייתה בעיר יזרעאל הנמצאת **בתחום השומרון**, ולא בעיר שומרון. לאור זאת מנסים להניח את קיומם של שני היכלי מלכות של אחאב: האחד בשומרון והאחר ביזרעאל¹³.

אנו מוצאים את הנחתו של ידן כדחוקה - שהרי לא מצאנו במקום אחר במקרא שם של אתר שיוגדר מפורשות "בהר שומרון" (לעומת המושגים "הר אפרים" או "ארץ

ביזרעאל, אלא המלך אשר בשומרון. וכאשר שמע כי מת נבות ירד ליזרעאל לרשת כרם נבות... או כדבר הרלב"ג: "והוא הנכון שהוא מלך ישראל אשר יושבים בשומרון לבד, ומפני מלכו עליהם הוא שליט לעשות החמסים שהוא רוצה לעשות, וזהו מפני היות בני השרים תחת ידו בשומרון הוכרחו השרים אשר ביזרעאל לרשת כרם נבות..."

¹² עיקרם של הדברים מובא במאמרו של י' ידן, 'עיר בית הבעל', בתוך: י' אבירם (עורך), ארץ שומרון - הכינוס הארצי לידעית הארץ, תשל"ד, עמ' 53-66 (הדברים מובאים בהרחבה בתוך: Archaeology in the Levant, Essays for K. Kenyon, Eng. 1978, pp. 127ff). בדיונו, מנסה ידן להבדיל בין היכל אחאב בעיר בית הבעל להיכלו שבשומרון. אופנהיימר (לעיל, הערה 4, עמ' 208) אף מרחיב וטוען ש"מחוץ לגבולות העיר שומרון לא היו שום זכויות מיוחדות לבית עמרי", ולכן מבקש אחאב את נבות להואיל ולתת את כרמו, לא כחובה אלא כבקשה, תוך הצעת תחליף לכרם.

¹³ ידן (לעיל, הערה 12) מתמודד גם עם הנחתו של אלט (A. Alt, Der Stadtstaat Samaria, Kleine Schriften 3, München, 1959, pp. 258 ff.) - הטוען שבשומרון הייתה בירה כנענית ואילו ביזרעאל הייתה בירה ישראלית. במלכ"ב, י' כה נזכרת "עיר בית הבעל" שאינה סמוכה לעיר שומרון. לדעתו של ידן, "עיר בית הבעל" היא יזרעאל. יש להעיר, שבחפירות הארכאולוגיות שנערכו בשנים האחרונות ביזרעאל לא נמצאו שרידים למבנה פולחני. ראה: D. Ussishkin and J. Woodhead 'Excavations at Tel Jezreel 1990-1991', Tel Aviv 19 (1992), pp. 3-56

מקבילה, מנסה ידן לשייך את שכבה 5-ב' ברמת רחל לאקרופוליס מלכותי שנבנה בידי עתליה ברמת רחל, כדוגמת האקרופוליס בשומרון. בשני המקומות מדובר במבנה מלכותי (ארמון) ללא כל ממצא פולחני.

אפרים" - הכוללים במספר מקרים גם את הר שומרון¹⁴, ולעומת המושג "בית עמרי" הבא ככינוי לממלכת ישראל כולה¹⁵.

יש לציין שהזכרת "ברכת שומרון" (מלכ"א, כ"א, לח) - אינה מתאימה להגדרת 'שומרון' כאזור - אלא כמקום יישוב אשר בתוכו ברכה.

ג

להערכתנו נוכל לפרש בצורה מושלמת את מהלך העניינים אם נניח שמעשה נבות התרחש למרגלות היכל (ארמון) אחאב בשומרון. עניין זה מתבאר לאור הדברים הבאים:

א. בכל ההקשרים למפגש בין נבות לאחאב מכונה נבות "יזרעאלי"¹⁶ (מלכ"א, כ"א, א, ד, ו, ז), ואילו בסיפור ה'משפט' של נבות ביזרעאל נזכר נבות רק בשמו (שם, ח, ט, יב-טו). עם סיום הפרשה, כאשר אנו שומעים על ירידתו של אחאב לרשת את הכרם, אנו שומעים שוב את הכינוי: "נבות היזרעאלי" (שם, טו-טז). קשה לראות בחילופי הכינויים האלה דבר מקרי.

במקרא אנו מוצאים מקרים רבים שבהם מכונה אדם על פי מוצאו. ברוב המקרים מדובר באירוע שהתרחש מחוץ למקום מושבו הקבוע של האיש. **בדרך כלל לא יכונה אדם במקרא על שם עיר מוצאו (יזרעאלי, כרמלי וכד') - אלא אם כן הוא נמצא מחוץ לעירו. לעומת זאת, כשהאירוע או הפעילות נעשים בעירו של האדם, הוא נקרא בשמו הרגיל**¹⁷.

¹⁴ ראה באריכות בנושא זה: G. E. Wright, 'The Provinces of Solomon', *Eretz Israel* 8 (1978), p. 61*. נראה לפי דיונו של רייט שבנידון האזורי נתבטלה "ארץ מנשה / הר מנשה" בפני "הר אפרים". לעומת זאת אנו שומעים על "ערי שומרון" (מלכ"ב, כ"ג, יט; עמוס, ג', ט), ואין כל הוכחה שמדובר בכל הממלכה.

¹⁵ בכתובות אשוריות ומואביות מכונה ממלכת ישראל בשם "בית עמר": ולא מצאנו את הכינוי "שומרון" כשם האזור (אלא, כדרך הכתוב, זהו שמה של העיר). ראה בכתובות שלמנאסר ה-ג' ותגלת פלאסר ה-ג' (ANET 277-284) ובכתובות מישע מלך מואב (ANET 320-321).

¹⁶ קיים חריג אחד והוא בסיפור פנייתו של אחאב לנבות: "וידבר אחאב אל נבות לאמור תנה לי את כרמך... ויאמר נבות אל אחאב חלילה לי..." (מלכ"א, כ"א, א-ב), אך נראה שזו דרך הכתובים בתיאור המפגש הישיר בין השניים, שהרי גם המלך מכונה בשמו הפרטי. יש לציין שהשם "נבות" (בהקשר לירידתו של אחאב אל הכרם) משתנה בתרגום השבעים ל"נבות היזרעאלי", מתוך הקפדה להזכיר את עירו של נבות.

¹⁷ והשווה: "נבל הכרמלי" - הנקרא כך רק בהקשר לפרקים שאינם עוסקים במקום מושנו הקבוע: שמו"א, ל', ה; שמו"ב, ב', בן ג', ג; ואילו בכל הפרק העוסק בעירו כרמל, או באזור נדידתו (מעון וכד') הוא נקרא "נבל" סתם (שמו"א, כ"ה, ב-מב). ענין זה מצאנו גם לגבי אחרים שאינם יושבים במקום נחלתם והולדתם, כמו "דואג האדומי" שאינו יושב באדום (שמו"א, כ"א, ח; כ"ב, יח-כב; מלכ"א, י"א, יד; תהילים, י"ב, ב). "נחום האלקושי" (נחום, א', ב) - הניבא על נינוה; "ירבעם בן נבט אפרתי..." (מלכ"א, י"א, כו) - היושב בירושלים, ואחראי על בניין "המילואי"; "ארונה היבוסית" הנקרא כך רק בהקשר לשם "ירושלים" (שמו"ב, כ"ד, טז-יח); "איתי הגיתי" (שמו"ב, ט"ו, יח; ועוד) - המשרת בצבא, דוד; "ישי בית הלחמי" בהקשר לתיאורו במחנה: שאול הרחוק מבית לחם (שמו"א, ט"ז, יח ואילך); "מלטיה הגבעוני וידון המרנתי" (נחמיה, ג', ז) - המחזיקים את שער הישנה בירושלים; "יואש... הגבעתי... יהוא הענתות... ישמעיה הגבעוני... יוזבד הגדרתי... שפטיהו החרפי" (דבה"א, י"ב, ג-ה); שמה החרודי,

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בהתאם לדרכו זו של הכתוב, הבה נבחן את השימוש בשם **נבות** לעומת השם **נבות היזרעאלי**:

1. החלק הראשון של הפרשה מתאר את המשא ומתן בין אחאב לנבות, תחילה בלשון הכתוב ואחר-כך בדברי אחאב לאיזבל. נבות מכונה: **נבות היזרעאלי**, כדין אדם הנמצא **רחוק מעירו**. וכך אנו קוראים בפתיחת הפרשה: "...כרם היה לנבות היזרעאלי אשר ביזרעאל אצל היכל אחאב מלך שִׁמְרוֹן" (מלכ"א, כ"א, א; וכן בפס' ד). אמנם במהלך המשא ומתן בין אחאב ונבות (שם, ב-ג), נקרא השני **נבות בלבד**, אך כשאחאב מנסה להדגיש בפני איזבל את העוול הרב שנגרם לו לכאורה, הוא מדגיש - **נבות היזרעאלי**, וכך גם בדברי התשובה של איזבל (שם, ו-ז). אחאב מדגיש בפני בת הצידונים שאין מדובר בתושב העיר שומרון אלא באדם שמוצאו ממקום אחר, והיא חוזרת על הדברים.
2. בתיאור המערכה המשפטית שנערכה ביזרעאל, עירו של נבות, מכונה הוא **נבות בלבד** בלא כל הזכרה של "יזרעאלי" (שם, ח-יד) - כל זה בהתאם לדרך הכתוב לא לציין את שם עירו של האדם כאשר הוא נמצא בתוך עירו.
3. לאחר שמודיעים לאיזבל על סקילתו של נבות חוזר הכתוב על התואר **נבות היזרעאלי**: "ויהי כשמוע איזבל כי סקל נבות וימת, ותאמר איזבל אל אחאב קום רש את כרם נבות היזרעאלי... ויקם אחאב ללכת אל כרם נבות היזרעאלי לרשתו..." (שם, טו-טז). כאמור, הכתוב מבדיל בין **נבות** סתם ו**נבות היזרעאלי**, ומדגיש בכך את מוצאו של האיש כאשר האירוע נערך שלא במקום מושבו הקבוע. נבות היה אמנם יליד יזרעאל, אך רכשו ונחלת אבותיו היו במקום אחר - שבו התרחשה הפרשה עם אחאב. להערכתנו, היה המקום סמוך להיכל אחאב במקום **שאינו יזרעאל**. למעשה, המקום הסביר להיכל אחאב הוא בשומרון, וקשה להעלות על הדעת מקום אחר.

3. ההדגשה המיוחדת הבאה בפתיחת המעשה: "כרם היה לנבות היזרעאלי אשר ביזרעאל, אצל היכל אחאב מלך שִׁמְרוֹן..." (שם, א). מתפרשת לפי דרכנו כלוואי לנבות ולא לכרם. שני חלקי הפסוק מטררם להגדיר שני מקומות שונים: יזרעאל היא עירו של נבות והביטוי "**אשר ביזרעאל**" מתייחס אל האיש נבות ומדגיש שאינו גר ליד כרמו. לעומת זאת הכתוב

אליקא החרדי, חלץ הפלטי, עירא התקועי, אביעזר הענתותי, צלמון האחחי, מהרי הנטופתי, בענה הנטופתי ועוד אחרים (שמו"ב, כ"ג, כד-לט) - כולם מגיבורי דוד היושבים את המלך בירושלים (וראה בעניין התייחסותם: ב' מזר, כנען וישראל, ירושלים, 1974, עמ' 202-206; ובעניין מקום שירותם הצבאי: מ' גרסיאל, מלכות דוד, תל-אביב, 1975, עמ' 26-27, 55-56); וכן "אחיתופל הגילונוי" - הנזכר כך כאשר הוא נשלח מעירו לירושלים בשליחותו של אבשלום (שמו"ב, ט"ו, יב). אחינעם היזרעאלי (שמו"א, כ"ז, ג; ל', ה; שמו"ב, ב', ב, ג', ב; דבה"א, ג', א)-הנישאת לדוד בחברון; "האשה התקועית" (שמו"ב, י"ד, ד, ט) - המופיעה אצל דוד בירושלים; "סנבלט החורוני" (נחמיה ב', י-יט) - אשר לפי יוספוס ישב דווקא בהר גריזים (קדמוניות יא, ח', ה-ז). יוצא מכלל זה: "יהושוע בית השמש" (שמו"א, ו', יד) שעגלת ארון הברית באה בשדהו, ויש ליישב זאת על-פי ההשערה שהשדות בעמק נחל שורק היו בבעלות מעורבת של אנשי בית שמש ושל שרידי עזובת שבט דן שנדד צפונה, ושדותיו ניתנו לאנשי הכפרים שבנחלת יהודה! ההדגשה "בית השמש" מורה על בעלותו על שדותיו בבחינת "נחלת אבותיו". אי"ה אנסה לשוב ולדון באריכות ברעיון זה במקום אחר.

"אצל היכל אחאב מלך שומרון" מתאר את מקומו של הכרם - לומר לך, שמקום היכל אחאב הוא מקום התרחשותם של המאורעות אשר במוקד הדיון - ומקומו של היכל המלך ב"שומרון" (שם).

ג. מפסוק יז "קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר בשומרון. הנה בכרם נבות..." עולה שהכרם סמוך לעיר שומרון¹⁸.

לפיכך נראה לנו שכרם נבות היה בשומרון ולא ביזרעאל¹⁹.

ד

בהתאם לדברים שהבאנו למעלה, מתעורר קושי בדבר מקום עונשו של אחאב: בנבואת אליהו על מותו של אחאב נאמר: "במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות, ילקו הכלבים את דמך גם אתה..." (כ"א, יט). כאמור, משפטו של נבות אירע ביזרעאל, ולכאורה גם גזר הדין בוצע שם. אולם עונשו של אחאב קשור לעיר שומרון ולכרם נבות, אשר לדעתנו הוא נמצא בשומרון. גם מדבריו של יהוא לבדקר שלישו אפשר להסיק שאחאב מת בשומרון, שהרי יש בהם שחזור של דבר העונש לבית אחאב: "אם לא את דמי נבות ודמי בניו ראיתי אמש נאָם ה', ושלמתי לך בחלקה הזו..." (מלכ"ב, ט', כו). כאן מדובר בחלקת נבות ולא במקום הסקילה של נבות.

נראה לנו שיש ליישב את הסתירה באחד משני אופנים, והאחרון נראה לנו עיקר: א. ייתכן והמושג: "במקום אשר..." (מלכ"א, כ"א, יט) מתייחס לעובדה שתחילת המעשה הייתה בחלקתו של נבות אשר בשומרון. לפי הדעה המקובלת אצל חכמים הרי: "אתחלתא דפורענותא עדיפא" (בבלי, תענית, כט, ע"א) - וכל זה בהקשר לתופעות של "צרות" לעם ישראל. לפיכך כל הפרשה - וחטאו של אחאב - מתייחסים לאזור הכרם, מה גם שידו של אחאב לא הייתה בסקילתו של נבות ביזרעאל - אלא בתחילת המעשה בשומרון.

¹⁸ על-פי בדיקת הדו"ח הארכאולוגי של חופרי העיר שומרון, נראה לי שאחאב הקים יגן מלך ממערב לארמונו. נראה שלפני הקמת יגן המלך היה שם כרמו של נבות היזרעאלי, וזו הסיבה להתעקשותה של איזבל לקבל מקום זה. וראה: א' בורנשטיין, 'כרם נבות אשר ב...שומרון', ז' ארליך וחי' אשל (עורכים), מחקרי יהודה ושומרון ב (1993), עמ' 142-147.

¹⁹ לאחרונה, פרסם ויליאמסון מסקנה דומה, כשהוא מביא חלק קטן של טענותינו. ראה: H. G. M. Williamson, 'Jezreel in the biblical Texts', *Tel Aviv* 18 (1991), pp. 72-92. ויליאמסון, שהשתתף בצוות החפירות של יזרעאל, מכוון את דבריו לקראת השאלה - יהאם יש לחפש ארמון (היכל) מתקופת אחאב ביזרעאל?

ויליאמסון (שם, עמ' 87-88) - נוקט בגישה הקיצונית ביותר של ביקורת המקרא הרואה כאן: א. שתי גרסאות (מלכ"ב, טי"י; מלכ"א, כ"א); ב. שינויים שעשו אנשי יזרעאל בימי יהוא - כשהסיטוי את המעשה לעירם על ידי הכנסת ה'גולוסה' המאוחרת לסיפור המקומי - דהיינו המובאה: "אשר ביזרעאל"; ג. המגמה ההלכתית המובאת במלכ"א, כ"א מקורה, לדעתו, בהלכות של ימי בית שני (ו). כמו כן ויליאמסון אינו מקבל שגופתו של יהורם הושלכה בשומרון. להבדיל מדרך הניתוח הזאת, אנו יוצאים מתוך נקודת הנחה של שלמות המקרא ונכונותו הכרונולוגית והעובדתית.

ב. הוראת המילה "במקום" (מלכ"א, כ"א, יד) היא "תחת אשר". שימוש דומה במילה "במקום" בהוראת "תחת" או מוצאים בהושע, ב', א: "במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם, יאמר להם בני אל חי"²⁰.
 ואם כך, נוכל לפרש את הביטוי "במקום אשר" (שם, כ"א, יד) כביטוי האומר שתחת מותו של נבות, ימותו אחאב ואיזבל - תוך שימוש ציני בכלב המקודש לצידונים ועובדי אלילים אחרים²¹ - כסמל למוות האיום שיקרה לאחאב ובני ביתו, ואשר לא קרה לנבות!

ה

נסכם אפוא:

מקומו של כרם נבות היזרעאלי, מקום הפגישה בין אחאב לנבות, היה בשומרון. משפטו המבוים של נבות היזרעאלי היה ביזרעאל.
 יש התאמה בין מקום ביצוע החטא של אחאב ובין המקום שקיבל בו את עונשו - שניהם היו בשומרון. עונשו של אחאב מתבצע בפגיעת החץ ברמות הגלעד, ושטיפת דמו, וכנראה גם קבורתו - בשומרון.
 מקום עונשם של כל בני אחאב הוא בשומרון, וכל זה לפי שגם חטאו של אחאב ועונשו מתבצעים בעיר זו.

²⁰ הצגת הרעיון הבסיסי לעניין ההשוואה הלושע, ב', א נרמז על-ידי א' סמט, שם, 74.
²¹ השימוש בלקיחת דם של כלבים כעונש לא נמצא במקום אחר במקרא, ולכן ננסה לעמוד על "מעמדו" של הכלב בתרבויות שסבבו את עם ישראל (לגבי התייחסותה של התורה לנושא - ראה: דברים, כ"ג, יח):
 במיתולוגיות המצריות, החתיות והמסופוטמיות - קשור הכלב אל עולם המתים - כשהוא משמש כמלווה מתים ומסמל העונש של **אלאחר** המוות. ראה בעניין הכלב במיתולוגיה המצרית: E. A. Wallis Budge, *The Gods of the Egyptians*, N.Y., 1904 p. 375. ולנושא הכלב כפוגע באדם החי או המת במיתולוגיה המסופוטמית ראה: M. Sigrist, 'On the Bite of a Dog', in: J. H. Marks & R. M. Good (eds.), *Love and Death in the Ancient Near East*, Guilford, Connecticut, 1987, pp. 85-88.
 ביינארט, ערך: כלב, אנציקלופדיה מקראית ד', עמ' 110-113.
 אֶל המתים המצרי ומלווה המתים הוא אנוביס, אשר דמותו היא דמות כלב (או תן). לפי המיתולוגיה המצרית אנוביס הוא ממונה על שמירת אברי המתים, ואף על שקילת לבם לפני המשפט אצל אוזיריס - שופט המתים. גם במיתולוגיות המסופוטמיות והחתיות קשור הכלב עם עולם המתים.
 מאידך, בתרבויות הפניקיות - שמהן הגיעה איזבל - משמש הכלב גם כדמות המלווה אלים. יושבי החוף של ארץ ישראל כיבדו את הכלב והעריצוהו, ובמיתולוגיה של העיר צור (הסמוכה לצידון, עירה של איזבל) - היה זה הכלב שגילה את צבע הארגמן - פאר ההתמחות הצורית. בחפירות הארכאולוגיות הנערכות באשקלון (שנחשבה ל"עיר של הצורים") נמצאו כש700 שלדי כלבים בבית קברות מיוחד (לכלבים!) - מתקופת שיבת ציון. הכלב שימש כנראה כמלווה או שומר במקדשים - לאֶל רשף ולאֶלה מיכל - והיה המלווה של גיבורים מיתולוגיים מצור (ומצידון). בעניין הקשר בין צור ואשקלון - ראה: ערך אשקלון אנצ' מקראית חלק א' - עמ' 773-774. חפירות 'בית הקברות לכלבים' באשקלון והמסקנות שהבאנו בהקשר לקשר שבין הצידונים והערצת הכלבים - ראה: L. R. Stager, 'Why Were Hundreds of Dogs Buried at Ashkelon?', *BaR* (1991), pp. 39-42.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

עונשה של איזבל אירע ביזרעאל כיון שגם עוונה - המשפט המבויגם של נבות וסקילתו - נעשים ביזרעאל.

לאור זאת ניתן להבין את דברי המלבי"ם על מלכ"ב, ט', כו: "שהיה גזר דין [לאחאב ולבניו] שתתקיים בהכרח, וה' נשבע לשלם לו בחלקה הזו. במקום הרשע שמה המשפט".

נבות אמנם נשפט שלא בצדק ונידון למוות - תוך שימוש ציני בדיני ישראל על ידי איזבל - לפיכך, מותה של איזבל ומותו של אחאב יהיו תוך שימוש ציני בחיה המקודשת בתרבות הצידונית - היא הכלב - שהוא גם החיה המסמלת את המוות בתרבויות האחרות שבאזור.

פרשת הלעג לאחאב ואיזבל תוך שימוש בחיה המקודשת לעובדי אלילים - מצטרפת לדרכו המקובלת של אליהו. לכל אורך דרכו לועג אליהו לאלילים ונלחם כנגד עבודת האלילים הזרים. כך אנו מוצאים בסיפור נביאי הבעל בכרמל: מלכ"א, ל"ח, יט-מש וכן במאבקו נגד האמונה בבעל זבוב: מלכ"ב, א'.